

שמור וזכור

דב אלבוים

בניגוד לשבת ההלכתית האורתודוקסית המתמקדת ב"שמירת שבת", מציע הסיפור המקראי על יציאת מצרים דגם אחר, של "זכירת שבת", שבמרכזו עומדת הדאגה לחירותו של האדם ולשחרורו מכבלי ההיררכיה. דגם זה עשוי לסייע למדינת ישראל לעצב "שבת חירות" ישראלית

השבת היא צומת מורכבת המנקזת אל תוכה תחומים רבים: משפחה, קהילה, חינוך, חוק, ועוד. לפיכך, כל נסיון להציג משנה סדורה ובהירה בקשר לשבת ולמקומה במדינת ישראל נידון להיות חלקי מאוד; במקום זאת, ברצוני להציע כמה מחשבות ראשוניות על ה"מסע" של השבת – החל מהמקרא ועד לישראל של המאה ה-21.

***

המקום המרכזי במקרא בו מופיע הציווי על השבת הוא בהתגלות בסיני המתוארת בספר שמות, בה נמסרים עשרת הדברות לעם ישראל. עובדה זאת קוראת לנו להבין את עשרת הדברות ואת השבת בכללם על רקע הסיפור המקראי המקיף אותם: יציאת מצרים והפיכתו של עם ישראל לבן חורין. אכן, ההתגלות בסיני תופסת מקום מרכזי בסיפור זה: מסעו של עם ישראל אל החירות מתחיל בסיני, בהתגלות האל אל משה בסנה הבוהק, ומגיע אל שיאו בהתגלות השנייה בסיני, עם מתן התורה. כך מאיר מעמד הסנה על מעמד הר סיני ומלמד אותנו כי יש להבין את עשרת הדיברות שבספר שמות כחלק ממסע החירות. במובן זה, לדעתי אין לקרוא את עשרת הציוויים הללו כחוקים, מצוות או הלכות. תפקידם הדתי והחברתי של הדברות הוא להגדיר לאדם כיצד הוא עשוי להפוך לבן חורין; הם משרטטים את הדרך אל החירות האנושית ומונעים מהאדם לחזור לשעבוד מצרים.

לאור דגם זה, השאלה המרכזית בנוגע למקומה של השבת בחיים צריכה להיות כיצד מקדמת השבת את האדם לעבר היותו בן חורין. ההתלבטויות לגבי שמירת השבת באופן ה"נכון", הפרשנות ה"אמיתית" לאיסורי המלאכה וחשיבות קיום חוקי התורה הנוגעים לשבת – כל אלו מישניות הן לגבי שאלת החירות.

גם לשון הציווי בספר שמות - "זכור את יום השבת" - הולמת את המודל הזה, שכן היא מורה בעיקרה על פעולה מנטאלית ולא על קיום מעשי של מצווה. הנימוק הסוציאלי לשמירת השבת קשור אף הוא למודל החירות: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן אֲמָתֶךָ וְהָגַר" (שמות, כג, יב) – אין לקרוא ציווי זה כחיוב הלכתי למנוחה (המוליד חקירות הלכתיות בשאלה "כיצד יש לנוח"), אלא כעקרון הקובע כי גם העבד, הגר והבהמה זכאים למנוחה ולחירות. החירות האנושית השבתית מתבטאת בביטול ההיררכיות החברתיות; השבת יוצרת מרחב קבוע שבו מנוטרלים כל יחסי

השעבוד - במישור האישי, הקהילתי והחברתי. בשבת מפסיק האדם להיות אדון, בעל בית, או "בוס" והופך להיות כאחד מפועליו או שכיריו. המישור העסקי של החיים מושבת וממילא נעלמים יחסי היררכיה של קונה-מוכר, עובד-מעביד וצורך-נותן שירותים. בשבת – כולם שווים (גם בעלי חיים) בפני החירות.

כמובן שלצד דגם זה העמיד המקרא גם שבת של "שמור" – זו שבמרכזה האיסור ההלכתי על המלאכה, על הבערת אש וכו'. שבת זו קוראת לאדם לצמצם את פעולותיו ולכבוש את רצונו. חז"ל, ברגישותם הפרשנית, הבחינו בפער בין שני הדגמים והציעו הרמוניזציה ביניהם בעזרת הקביעה "שמור וזכור בדיבור אחד נאמרו". עם זאת, במפעלם הפרשני וההלכתי הם העצימו בעיקר את הצד ההלכתי-חוקי של השבת, ופירשו כיצד לקיים את הציווי "שמור את יום השבת". הטעם למהלך פרשני זה, שיש בו עוצמה ויופי רב, הוא כמובן הרצון להגן על השבת: חכמי המסורת הרגישו שאם יבנו סייגים, גדרות והלכות סביב השבת, היא תוכל להשאר חיה ורלוונטית במשך הדורות - דבר שאכן הוכיח את עצמו במבחן ההסטוריה. אכן, מהלך פרשני זה הוא זה שהמשיך להתפתח במסורת היהודית, ועד היום אנו מכנים את אלו המחוייבים למסורת ההלכתית היהודית "שומרי שבת".

ועם זאת, בשל כיוון פרשני זה הפכה השבת להיות המעמסה ההלכתית הסבוכה והקשה ביותר שאיתה מתמודדת החברה האורתודוקסית. למרות שישנם רבדים בהלכות שבת התורמים לתודעת החירות האנושית, אין להתעלם מכך שחלק מהנהגים המסורתיים מנוגדים לחלוטין לצו המרכזי המבקש ליצור בשבת מרווח של חירות ושחרור משעבוד. דוגמא אחת מיני רבות לכך הוא הפתרון ההלכתי של "גוי של שבת": פתרון זה, שהתבסס בלב המודל ההלכתי, אינו עולה בקנה אחד עם השבת המקראית השייכת למודל החירות, שלפיו אין זה חשוב האם העובד שלך הינו יהודי, נכרי או בעל חיים: השבת אמורה להפקיע את כל יחסי השעבוד וליצור מרחב חסר תלות היררכית בין יצוריו של האל.

אין זה פלא, אם כן, שהתרבות הישראלית העכשווית מבקשת לשוב ולהיות "זוכרת שבת" ולא (רק) "שומרת שבת". המקור המקראי הראשוני של השבת מושך יותר ויותר ישראלים שאינם שומרי הלכה אך חשוב להם להמשיך ולחיות את המסורת היהודית.

Yaffa Phillips, Shabbat In Tel-Aviv

במובנים רבים, התקופה בה אנו חיים היא התקופה ההסטורית הטובה ביותר שחוו היהודים מאז ומעולם: המצב הכלכלי של העם היהודי מעולם לא היה כה טוב, השפה העברית חיה ומדוברת יותר מאשר בכל תקופה אחרת, בארץ ישראל ישנם חיים יהודיים תוססים, והתורה והתרבות היהודית פורחות כפי שמעולם לא פרחו. במצב זה, יכול העם היהודי להרשות לעצמו לחזור לסיני, לחייה המכוננת שלו, ולהקשיב מחדש לעשרת הדברות של דגם החירות.

לדעתי, אם החברה הישראלית מבקשת להשאר קשורה בטבורה לתרבות היהודית, וזאת מבלי לקבל על עצמה את שמירת ההלכה, עליה לפתח דגם תרבותי-ישראלי של "שבת חירות". קשה לחבר "תקנון חירות" המקביל לקורפוס של הלכות שבת, והיישום של דגם זה במרחב הציבורי הוא עניין עדין ומסובך (שבכל מקרה חייב להעשות ברצון ובהסכמה, מתוך אמנה חברתית). עם זאת, קו מנחה כמו איסור על יחסי מסחר בשבת הוא הולם וראוי לשבת הישראלית. המסחר הוא גורם משעבד מעצם הגדרתו, בהיותו בנוי על יחסי היררכיה; האדם הצורך שירותים מסחריים בשבת בדרך-כלל לא שם לב לכך, אך בכל פעולת צריכה הוא משעבד את זה שמספק עבורו את השירות. לפיכך, אם רוצה מדינת ישראל לקבל על עצמה את "שבת החירות" עליה להנהיג מעין "מנהג רווח" של הפסקת המסחר בשבת. במקביל, במישור האישי, על כל אדם יהיה לבחור עד כמה הוא מקבל על עצמו שחרור משעבודים בשבת: ניתוק מאמצעי התקשורת, כיבוי הפלאפון, המנעות משיחה על נושאים הקשורים למסחר היומיומי, הקדשת זמן לבילוי משפחתי משותף - המרווח לשיקול הדעת הפרטי של האדם בנושא זה הוא כמעט אין סופי.

יתרה מזאת. לדעתי החלום אליו מדינת ישראל צריכה לשאוף הוא שלוש הימים הקדושים לאסלאם, לנצרות וליהדות, יהפכו לימים של שחרור משעבוד וממסחר במישור הציבורי; מעין סופשבוע ארוך שבו יחסי ההיררכיה בטלים. אמנם במדינת ישראל של היום זו שאיפה אוטופית, אך חזונות אוטופיים הם אחד הדברים המאפיינים את המסורת היהודית. ממש כמו מצוות השמיטה והיובל, גם שבת החירות מסמנת רף גבוה אליו יש לשאוף ולהתקדם כל הזמן, גם אם לא ניתן לממשו לחלוטין במציאות העכשווית.